

Лекція з вибіркової навчальної дисципліни
«Правове регулювання природокористування» за темою:

**Організаційно-правове забезпечення раціонального
природокористування в Україні**

План

1. Поняття та зміст раціонального природокористування. Екологічно збалансоване та раціональне природокористування: співвідношення понять.
2. Загальна характеристика та класифікація заходів щодо забезпечення раціонального природокористування та сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України.
3. Поняття, принципи та функції управління у сфері забезпечення раціонального використання та збереження природних ресурсів.
4. Еколого-правові вимоги до ведення господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

Рекомендована література:

Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.] ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. 552 с.

Екологічне право в запитаннях та відповідях : навч. посіб. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, В. Л. Бредіхіна та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2017. 208 с.

Екологічне право. Загальна частина (схеми і таблиці): підручник / уклад.: А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, В. В. Шеховцов [та ін.] / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2015. 342 с.

Екологічне право України : навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша, Т. Є. Харитонової, А. І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Природоресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. – вид. 2-ге, доповн. і переробл. - Одеса. Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Біловус Р.В. Правові аспекти визначення права загального користування. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 130-135.

Мунтян, В. Л. Правові проблеми раціонального природокористування : монографія. Київ : Вид-во Київ. Ун-ту, 1973. 184 с.

Гетьман А. П. Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля. *Екологічне право України*. 2017. № 1/2. С. 2-8.

Дейнега М. Теоретико-правові засади раціонального використання природних ресурсів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1(22). С. 85-88.

Нестерова Н. І. Раціональне природокористування як принцип екологічного права: до визначення поняття. *Державе будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 300-310.

Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: монографія . Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Черкашина М.К. Юридичні гарантії права природокористування / За ред. проф. А.П. Гетьмана: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. 176 с.

Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.: Закон України від 28 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. (з наступ. змін. і доповн.) № 2768-III. Офіційний вісник України. 2001. № 46. Ст. 2038.

Водний кодекс України від 06.06.1995 р. (з наступ. змін. та доповн.) № 213/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 214.

Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. (з наступ. змін. та доповн.) № 132/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (з наступ. змін. та доповн.) у н/редакції від 08.02.2006 р. № 3404-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. Ст. 170.

Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591- XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22-23. Ст. 198.

Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894/III. Офіційний вісник України. 2002. № 2. Ст. 47.

1. Поняття та зміст раціонального природокористування. Екологічно збалансоване та раціональне природокористування: співвідношення понять

З'ясування категорій «раціональне природокористування» та «стале» або «екологічно збалансоване природокористування» є вкрай важливим для характеристики організаційно-правового забезпечення використання природних ресурсів. Варто зазначити, що на початку ХХІ століття Україна все ще посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП і має найбільший показник обсягів промислових відходів на душу населення. Як наслідок – це приводить до деградації природно-ресурсного потенціалу країни.

Нагадаю, що принцип раціонального використання природних ресурсів є одним з фундаментальних принципів права природокористування, що відображається у земельному, водному, лісовому та інших поресурсових

галузях права і законодавства. Його дотримання вважається необхідною умовою сталого економічного й соціального розвитку, основним завданням державного регулювання та управління у сфері природокористування, обов'язком і користувачів природних ресурсів.

Слід сказати, що визначення раціонального природокористування в початковому розумінні ґрунтувалось лише на економічному, споживацькому ставленні до природи і зводилось фактично до господарсько-бережливого, науково-правильного використання ресурсів та сил природи, з дотриманням науково-технічних правил і норм.

З часом увага науковців переключилась на вирішення життєво важливої для всього людства проблеми, пов'язаної з переорієнтацією управлінської системи у сфері взаємодії суспільства і природи із суто економічної функції, що була спрямована на споживання природних ресурсів, на виконання еколого-економічної функції, в якій екологічні інтереси стають невід'ємною складовою господарської діяльності.

Це було зумовлено глобалізацією проблеми охорони довкілля, зверненням уваги світової спільноти на негативні екологічні наслідки антропогенної діяльності (забруднення та деградація НПС, значне погіршення екологічних умов життєдіяльності людини).

Екологізація відносин природокористування потребувала зміни підходів до розуміння сутнісних характеристик природокористування. Як зазначав відомий вчений **В. Л. Мунтян**, *«в нашому суспільстві механістичні погляди на взаємини людини і природи – використовувати чи охороняти – замінено науковими: охороняти в процесі використання»*. Він запропонував юридичну конструкцію поняття раціонального природокористування, суть якого була розкрита через ряд складових:

- а) комплексне природокористування;
- б) ефективне природокористування;
- в) врахування чинника природного середовища.

Отже, збереження природи (в заданих межах) треба розуміти як один із критеріїв раціональності природокористування. Вважається, що природокористування і охорона природи – це не дві самостійні (хоча й взаємопов'язані) форми взаємодії суспільства і природи, а єдине взаємообумовлене завдання управління природокористуванням у процесі виробничої діяльності.

Взагалі існує дуже багато поглядів на зміст раціонального природокористування. Дозвольте навести деякі з них.

В. В. Петров: «Раціональне використання природних ресурсів передбачає наявність двох видів суспільних відносин. Один з них зумовлений вимогами економного, ефективного, бережливого використання ресурсів природи для задоволення потреб народного господарства. Інший заснований на завданнях охорони навколишнього середовища під час експлуатації природних ресурсів, відновлення спожитої природної речовини».

М. Ф. Реймерс: «Природокористування раціональне – система діяльності, покликана забезпечити економну експлуатацію природних ресурсів і умов та найбільш ефективний режим їх відтворення з урахуванням перспективних інтересів господарства, що розвивається, і збереження здоров'я людей»

Втім, зверніть увагу на те, що слід відмежовувати поняття **раціональність та ефективність** використання природних ресурсів. В науковій літературі раціональність у використанні природних ресурсів пов'язують з дотриманням еколого-правових приписів. Ефективність виражається в отриманні найвищих економічних показників за умови використання природних ресурсів із щонайменшими затратами.

При чому слід зауважити, що раціональне використання різних видів природних ресурсів буде мати істотні відмінності, які залежать не тільки від виду ресурсу, а й від мети його використання.

В літературі виділяють також таке поняття, як **стале природокористування** – тобто *користування природними ресурсами з урахуванням соціальних, економічних та екологічних чинників у їх розподілі та використанні*. Стале природокористування є складовою концепції сталого розвитку, в основу якої, як відомо, покладено принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями – просування шляхом сталого розвитку суспільства, за якого задовольняються потреби сучасності без загрози майбутнім поколінням задовольняти свої потреби. Концепція сталого розвитку включає три складові: економічну, соціальну та екологічну. Відповідно і узгоджує та поєднує зазначені інтереси.

Отже, *стале використання природних ресурсів – це користування природними ресурсами таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі до їх виснаження і тим самим дозволяють зберегти їх здатність задовольняти економічні, естетичні та інші потреби нинішнього та майбутніх поколінь*.

ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.» (втратив чинність, але для нас в рамках досліджуваної теми цікавий тим, що мав визначення сталого розвитку)

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає *таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва*.

ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 .02.2019 р.:

Метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом **запровадження екосистемного підходу** до всіх напрямів

соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, **впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.**

Ціль екологічної політики - сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку;

Отже, доходимо висновку, що невід'ємною ознакою сталості природокористування є її **екологічна збалансованість**. Екологічно збалансоване природокористування передбачає встановлення у конкретній ситуації та у подальшій перспективі балансу різних інтересів та пріоритетів (зокрема, екологічних, соціальних та економічних; приватних та публічних (суспільних) тощо). Тобто, це поєднання *економічно необхідного* та *екологічно обґрунтованого* використання природних ресурсів, за якого водночас враховуються економічні й екологічні інтереси людини і суспільства.

2. Загальна характеристика та класифікація заходів щодо забезпечення раціонального природокористування і сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України

Як зазначалось, Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 року серед основних цілей передбачено забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу (далі – ПРП) України.

Відповідно до законодавства всі заходи щодо забезпечення раціонального природокористування та сталого розвитку ПРП можна поділити за певними критеріями на групи. Отже, виділяємо наступні:

1) за об'єктами та сферами природокористування:

- підготовка та впровадження державної екологічної політики в збалансоване лісоуправління;

- збереження та відновлення чисельності видів природної флори та фауни, у тому числі мігруючих видів тварин, середовищ їх існування, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу та типових природних рослинних угруповань, що підлягають охороні;

- зменшення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття, зокрема шляхом вдосконалення принципів формування екологічної мережі, її розширення і невиснажливого використання, а також збереження унікальних природних ландшафтів;

- збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду (зокрема заповідних зон у національних природних парках та регіональних ландшафтних парках), створення на суходолі і в акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечення збереження і функціонування репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі транскордонних та європейського і міжнародного значення;

- забезпечення збереження, відновлення та збалансованого використання рослинного світу України;

- забезпечення сталого управління водними ресурсами за басейновим принципом;

- забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель;

2) за сферами споживання природних ресурсів:

- забезпечення сталого сільськогосподарського використання природних ресурсів;

- упровадження інструментів сталого споживання енергетичних ресурсів (у сфері гідроенергетики, виробництва та споживання електроенергії, теплової енергії тощо);

- забезпечення раціонального та ефективного використання природних ресурсів у сфері промисловості (зокрема нафто-, газо, вугілля видобувної тощо);

- забезпечення потреб населення у життєво-необхідних ресурсах (водних, рослинних, повітряних тощо);

3) в залежності від напрямків екологічної політики та функцій управління у сфері природокористування:

- визначення основних засад, вимог щодо раціонального та невиснажливого використання природних ресурсів у процесі господарської та іншої діяльності;

- впровадження екосистемного підходу до управління природокористуванням;

- ведення обліку природних ресурсів, вдосконалення системи кадастрів природних ресурсів, державної статистичної звітності з використання природних ресурсів;

- ведення моніторингу стану природних ресурсів;

- встановлення обмежень (лімітів, норм споживання) щодо використання природних ресурсів;

- удосконалення економіко-правового механізму природокористування, зокрема, системи платності природокористування, створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, у тому числі природних ресурсів з асиміляційним потенціалом;

- контроль за використанням природних ресурсів та дотриманням вимог природоохоронного законодавства;

- проведення процедури оцінки впливу планованої діяльності, пов'язаної із використанням природних ресурсів, на їх стан, ПРП та на екосистему в цілому;

- стимулювання впровадження систем екологічного управління на підприємствах одночасно з поліпшенням екологічних характеристик продукції, у тому числі на основі міжнародних систем сертифікації та маркування;

- впровадження ресурсо-, енергозберігаючих технологій при здійсненні господарської діяльності.

Окремою групою заходів є встановлення мір юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері природокористування, протидія правопорушенням у цій сфері, а також удосконалення системи екологічного виховання та освіти.

3. Поняття, принципи та функції управління у сфері забезпечення раціонального використання та збереження природних ресурсів

Ключову роль у сфері забезпечення раціонального природокористування відіграє ефективне екологічно спрямоване управління цим процесом.

Правові засади екологічного управління вже вивчались вами в курсі «Екологічного права». Управління у галузі природокористування є частиною екологічного управління, але й має свої особливості.

Управління у сфері природокористування – це діяльність уповноважених суб'єктів (державних органів, органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян), направлена на забезпечення суспільних інтересів щодо використання, охорони та збереження природних ресурсів, а також дотримання і виконання державними органами, юридичними та фізичними особами вимог природоохоронного, природоресурсного законодавства.

Основними принципами здійснення управління у галузі природокористування є:

- забезпечення законності при здійсненні управління та контролю;
- забезпечення пріоритету вимог екологічної безпеки при здійсненні спеціального природокористування;
- поєднання комплексного та диференційованого підходів в управлінні природокористуванням;
- поєднання державного і самоврядного управління в цій сфері;
- поєднання об'єктного і адміністративно-територіального управління в організації природокористування;
- впровадження басейнового управління;
- програмно-цільове забезпечення розробки і реалізації заходів у сфері використання природних ресурсів;
- гармонійного поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів населення в процесі здійснення природокористування та інші.

Розглянемо деякі з наведених принципів.

Принцип пріоритетності забезпечення вимог екологічної безпеки під час здійснення природокористування.

Є похідним від загального принципу пріоритетності забезпечення екологічної безпеки в екологічному управлінні, основного принципу охорони навколишнього природного середовища, який закріплений у ст.3 ЗУ «Про охорону НПС». Це впливає також із положень ст. 16 Конституції України, які визнають пріоритет екологічних інтересів суспільства над економічними та іншими інтересами.

Цей принцип реалізується переважно в межах правовідносин щодо набуття та реалізації права спеціального природокористування, яке, як вважається, пов'язане з найбільшим негативним впливом на стан природних ресурсів та може сприяти їх виснаженню або іноді суцільному знищенню.

Принцип поєднання комплексного та диференційованого підходів в управлінні природокористуванням.

З одного боку, комплексність в управлінні передбачає те, що взаємозалежність природних ресурсів, нерозривність екологічних зв'язків у природних процесах потребує проведення в даній сфері єдиної науково-технічної політики, координації зусиль усіх органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та громадян у розробці та здійсненні заходів щодо охорони всього довкілля як екосистеми, використання його природних ресурсів, а також усебічне врахування всіх чинників (екологічних, економічних, технічних, соціальних), що можуть вплинути на ефективність природокористування.

З іншого боку, притаманна окремим природним ресурсам особливість (екологічна, репродуктивна тощо) зумовлює необхідність виділення спеціалізованого управління щодо їх охорони та використання. Так, аналізуючи природоресурсне законодавство, можна виділити певні особливості управління водними, земельними, рослинними, тваринними ресурсами тощо.

Наприклад, державне управління у галузі використання й охорони вод здійснюється за так званим ***басейновим принципом***, який полягає у комплексному (інтегрованому) управлінні водними ресурсами в межах району річкового басейну. Запровадження цього принципу управління зумовлено екологічним і економічним значенням річкових басейнів, які можуть охоплювати територію декількох адміністративно-територіальних одиниць. У межах річкових басейнів замикаються кругообіг речовин, поширюються та акумулюються забруднюючі речовини, здійснюється розміщення об'єктів виробництва. Тому метою запровадження басейнового управління є створення умов для управління річковим басейном як єдиним цілим, забезпечення економічної цілісності басейнового водогосподарського комплексу, створення належних умов для збалансованості використання, охорони і відтворення водних ресурсів, запобігання прояву шкідливої дії вод.

Принцип гармонійного поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів населення в процесі здійснення природокористування є основною ідеєю та змістом концепції сталого розвитку. Він обумовлений нерозривним зв'язком людини із середовищем, що її оточує, та виконує по відношенню до неї поряд із екологічною функцією також економічну функцію. Забезпечення раціонального та невиснажливого використання природних ресурсів і є впровадженням цього принципу у сферу управління природокористуванням. Варто зазначити, що багато із властивостей та компонентів навколишнього природного середовища не можуть бути змінені чи замінені іншими штучно створеними об'єктами, що обумовлює соціальну необхідність здійснюваних функцій управління.

Зміст діяльності щодо здійснення управління у галузі природокористування розкривається через його відповідні функції.

Функції управління у сфері природокористування – це види (напрямки) діяльності державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій по забезпеченню організації раціонального використання природних ресурсів, їх охорони, відтворення та збереження.

Кожна з функцій управління в зазначеній сфері має конкретну мету, порядок здійснення і визначене коло суб'єктів.

ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» містить невичерпний перелік функцій управління, пов'язаних з організацією та забезпеченням раціонального природокористування. Розглянемо деякі з них, які, на наш погляд, безпосередньо стосуються сфери природокористування.

1) Група функцій, які мають за мету організацію раціонального природокористування. В літературі визначаються як організаційні функції.

Просторово-територіальний устрій об'єктів природи

Це діяльність уповноважених державних органів управління, що спрямована на проведення робіт по організації використання, відтворення, охорони та захисту природних ресурсів, створення сприятливих екологічних умов як для життя й здоров'я населення, так і для розвитку довкілля. Термін «просторово-територіальний устрій» використовується як узагальнене поняття, яке включає: землеустрій, лісовпорядкування, індивідуалізацію надр, водних об'єктів та інших природних ресурсів.

***Землеустрій** – відповідно до ЗУ «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. це сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональної організації території адміністративних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил .*

Землеустрій забезпечує:

а) реалізацію державної політики щодо використання та охорони земель, здійснення земельної реформи, вдосконалення земельних відносин, наукове обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо;

Землеустрій, зокрема, передбачає:

- встановлення на місцевості меж адміністративно- територіальних утворень, землеволодінь і землекористувань;
- розробку загальнодержавної і регіональної програм використання та охорони земель;
- обґрунтування встановлення меж територій з особливими природоохоронними, рекреаційними і заповідними режимами;
- встановлення в натурі меж земельних ділянок та інші.

***Лісовпорядкування** – відповідно до ст. 45 ЛКУ,*

це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України.

Лісовпорядкування, зокрема, передбачає:

- 1) відновлення у встановленому порядку меж території лісового фонду України і визначення внутрігосподарської організації;
- 2) виконання відповідних топографо-геодезичних робіт і спеціального картографування лісів;
- 3) інвентаризацію лісового фонду України з визначенням породного та вікового складу деревостанів, їх стану, якісних і кількісних характеристик лісових ресурсів;
- 4) виявлення деревостанів, що потребують рубок, з метою поліпшення якісного складу лісів;
- 5) обґрунтування поділу лісів на категорії залежно від основних виконуваних ними функцій;
- 6) обчислення розрахункової лісосіки, обсягів використання інших видів лісових ресурсів;
- 7) визначення обсягів робіт щодо відновлення лісів і лісорозведення, охорони лісів від пожеж, захисту від шкідників і хвороб, інших лісогосподарських заходів, а також порядку і способів їх проведення;
- 8) ландшафтні, ґрунтові, лісотипологічні, лісобіологічні та інші обстеження і дослідження лісових природних комплексів;
- 9) виявлення пралісів, квазіпралісів, природних лісів, типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу і підлягають заповіданню, включенню до екологічної мережі;
- 10) упорядкування мисливських угідь;

- 11) забезпечення державного обліку лісів і державного лісового кадастру;
- 12) проведення науково-дослідних робіт з метою забезпечення науково обґрунтованого використання лісових ресурсів, охорони, захисту та відтворення лісів;
- 13) складання проектів організації і розвитку лісового господарства та здійснення авторського нагляду за їх виконанням;
- 14) участь у розробленні програм охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- 15) ведення моніторингу лісів;
- 16) інші лісовпорядні дії.

Індивідуалізація ділянки надр – здійснюється шляхом просторово-геометричних (об’ємних) вимірів; надання гірничого відводу, форми і розміри якого обмежені в результаті таких натурних маркшейдерських вимірів.

Індивідуалізація водних об’єктів – це їх паспортизація.

Паспортизація водного об’єкта – це сукупність заходів, спрямованих на встановлення технічних параметрів водного об’єкта, гідрологічних характеристик річки (водотоку), регламентацію експлуатаційної діяльності на водосховищах, ставках та озерах для забезпечення сталого використання (включаючи кількісне та якісне відновлення) усіх ресурсів, пов’язаних з існуванням водойми, надійності функціонування споруд і для підвищення ефективності їх використання.

Паспорт водного об’єкта (його акваторії) передбачає: місцезнаходження, стан, характер використання, якість води, необхідні заходи щодо упорядкування використання та охорони водного об’єкта. Регулюється наказом Мінприроди України «Про затвердження Порядку розроблення паспорта водного об’єкта» від 18.03.2013 р. № 99.

Облік природних ресурсів

Організація раціонального природокористування вимагає обліку всіх природних ресурсів. Такий облік передбачає, зокрема, отримання сукупності

достовірних і необхідних даних про відповідні об'єкти природи, їхній кількісний і якісний стан, інші характеристики, економічну й екологічну оцінку, а також про обсяг, характер та режим їх використання, їх розподіл серед власників і користувачів, в тому числі орендарів. Облік здійснюється за допомогою ведення кадастрів природних ресурсів, і як окремих їх видів – ведення Червоної книги України та Зеленої книги України.

Державні кадастри ведуться диференційовано, тобто окремо по кожному природному ресурсу чи типу природних об'єктів. Законодавством передбачається ведення таких видів кадастрів: Державний земельний кадастр (гл. 34 ЗК України), Державний водний кадастр (ст. 28 ВК України), Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин (ст. 43 КУпН), Державний лісовий кадастр (гл. 9 ЛК України), Державний кадастр тваринного світу (ст. 56 ЗУ «Про тваринний світ»), Державний кадастр рослинного світу (ст. 38 ЗУ «Про рослинний світ»), Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду (розд. УП ЗУ «Про природно-заповідний фонд»), Державний кадастр природних територій курортів України (ст. 36 ЗУ «Про курорти») та ін.

Порядок ведення державних кадастрів визначається Кабінетом міністрів України.

Основою для ведення кадастрів природних ресурсів є Державний земельний кадастр. Взаємодія між кадастрами та інформаційними системами здійснюється шляхом надання картографічної основи та іншої інформації Державного земельного кадастру для інших кадастрів та інформаційних систем, а також шляхом надання до Державного земельного кадастру геопросторових даних та інших матеріалів.

Прогнозування

Це діяльність спеціально уповноважених суб'єктів управління, що спрямована на розробку прогнозних показників у галузі використання та відтворення природних ресурсів, а також забезпечення сприятливого стану довкілля та екологічної безпеки.

Планування природокористування

Це діяльність уповноважених державних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Спрямоване на організацію і координацію заходів щодо раціонального використання природних ресурсів, їх збереження і відтворення на перспективу, здійснюється шляхом розробки державних цільових, міждержавних, регіональних, місцевих та інших територіальних екологічних програм. Наприклад, Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів; Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки тощо.

Розподіл та перерозподіл природних ресурсів

Це діяльність спеціально уповноважених органів управління, результатом якої є виникнення, зміна, припинення у власників та природокористувачів суб'єктивних прав власності або користування природними ресурсами. Розподіл або перерозподіл природних ресурсів як функція управління здійснюється у формі передачі їх у власність чи наданні у користування або вилученні (викупу) природних ресурсів, об'єктів із власності чи користування.

2) Група функцій, за допомогою яких здійснюється спостереження за станом природних ресурсів та попередження негативного впливу діяльності людини на екосистеми та окремі природні ресурси.

Моніторинг у галузі використання природних ресурсів

Моніторинг у галузі використання природних ресурсів входить до загальної системи державного моніторингу навколишнього природного середовища.

Система державного моніторингу навколишнього природного середовища створюється з метою *забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища,*

прогнозування його змін та розробки науково обгрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень .

Спостереження за станом навколишнього природного середовища та його природних ресурсів, рівнем його забруднення здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

Обов'язковість ведення моніторингу законодавчо закріплена у ст. 22 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», а також у відповідних розділах природноресурсових кодексів, Положення про державну систему моніторингу довкілля, затв. постановою КМУ від 30 березня 1998 року № 391, та у інших галузевих нормативних актах щодо ведення моніторингу окремих об'єктів природокористування.

В залежності від об'єкта моніторингу можна виділити :

- комплексний моніторинг навколишнього природного середовища;
- моніторинг земель (їх ґрунтів) (постанова КМУ «Про затвердження Положення про моніторинг земель» від 20.08.1993 р. №661);
- моніторинг поверхневих, підземних та морських вод (Порядок здійснення державного моніторингу вод затв. постановою КМУ від 19.09. 2018 р. № 758);
- моніторинг лісів;
- атмосферного повітря (Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря затв. постановою КМУ від 14.08.2019 р. № 827);
- територій та об'єктів природно-заповідного фонду та ін.

Оцінка впливу на довкілля

ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля»

від 23.05.2017 № 2059

Оцінка впливу на довкілля – це процедура, що передбачає:

1) підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля;

2) проведення громадського обговорення;

3) аналіз уповноваженим органом інформації, наданої у звіті з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, під час здійснення процедури оцінки транскордонного впливу, іншої інформації;

4) надання уповноваженим органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля, що враховує результати аналізу, передбаченого пунктом 3 цієї частини;

5) врахування висновку з оцінки впливу на довкілля у рішенні про провадження планованої діяльності.

Здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності, визначеної цим Законом. Така планована діяльність підлягає оцінці впливу на довкілля до прийняття рішення про провадження планованої діяльності.

У сфері природокористування відповідно до ст.3 зазначеного Закону оцінці впливу на довкілля підлягають наступні види діяльності.

Перша категорія видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінці впливу на довкілля, включає:

- забір підземних вод або штучне поповнення підземних вод із щорічним забором води або щорічним об'ємом води, що поповнюється, 10 мільйонів кубічних метрів або більше;

- міжбасейновий перерозподіл стоку річок, крім транспортування питної води трубопроводами;

- греблі, водосховища та інші об'єкти, призначені для утримання та постійного зберігання води, коли нові або додаткові об'єми затриманої води перевищують 10 мільйонів кубічних метрів;

- видобування нафти та природного газу на континентальному шельфі;

- кар'єри та видобування корисних копалин відкритим способом, їх перероблення чи збагачення на місці на площі понад 25 гектарів або видобування торфу на площі понад 150 гекта

- усі суцільні та поступові рубки головного користування та суцільні санітарні рубки на площі понад 1 гектар; усі суцільні санітарні рубки на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;рів;

Друга категорія видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля, включає:

- *глибоке буріння*, у тому числі геотермальне буріння, буріння з метою зберігання радіоактивних відходів, буріння з метою водопостачання (крім буріння з метою вивчення стійкості ґрунтів);

- *сільське господарство, лісівництво та водне господарство*:

сільськогосподарське та лісогосподарське освоєння, рекультивація та меліорація земель (управління водними ресурсами для ведення сільського господарства, у тому числі із зрошуванням і меліорацією) на територіях площею 20 гектарів і більше або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду чи в їх охоронних зонах на площі 5 гектарів і більше, будівництво меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем;

насадження лісу (крім лісовідновлювальних робіт) на площі понад 20 гектарів або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду чи в їх охоронних зонах на площі 5 гектарів і більше;

зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення (якщо нове призначення відноситься хоча б до одного виду діяльності, зазначеного у частинах другій та третій цієї статті) та зміна цільового призначення особливо цінних земель;

інтенсивна аквакультура з продуктивністю 10 тонн на рік і більше або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду чи в їх охоронних зонах; налив територій на землях водного фонду;

- *видобувну промисловість*:

видобування корисних копалин, крім корисних копалин місцевого значення, які видобуваються землевласниками чи землекористувачами в межах наданих їм земельних ділянок з відповідним цільовим використанням;

- *господарську діяльність*, що призводить до скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, та забір води з водних об'єктів за умови, що водозабір підземних вод перевищує 300 кубічних метрів на добу;

Забороняється розпочинати провадження планованої діяльності, визначеної Законом, без оцінки впливу на довкілля та отримання рішення про провадження планованої діяльності.

Планована діяльність, що належить до першої категорії та зазначена в частині другій статті, підлягає обов'язковому розгляду щодо наявності підстав для здійснення оцінки транскордонного впливу на довкілля згідно з міжнародними зобов'язаннями України. Якщо будь-яка планована діяльність, зазначена у цій статті, може мати значний негативний транскордонний вплив на довкілля, вона підлягає оцінці транскордонного впливу на довкілля.

Забороняється провадження господарської діяльності, експлуатація об'єктів, інші втручання в природне середовище і ландшафти, у тому числі видобування корисних копалин, використання техногенних родовищ корисних копалин, якщо не забезпечено в повному обсязі додержання екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішенні про провадження планованої діяльності та проектах будівництва, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі видобування корисних копалин, використання техногенних родовищ корисних копалин, а також змін у цій діяльності або подовження строків її провадження.

Контроль у сфері природокористування

Дозвольте нагадати, що в процесі вивчення екологічного права ми розглядали види та форми екологічного контролю. Залежно від системи органів, що його здійснюють, та його відомчо-галузевого підпорядкування виокремлюють державний, відомчий, громадський, виробничий та самоврядний контроль.

Завдання **державного екологічного контролю**, відповідно до ст. 34 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища, а також дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів навколишнього природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Державний контроль у сфері охорони довкілля, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, яким на сьогодні є *Державна екологічна інспекція України*. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Процедури здійснення екологічного контролю визначені ЗУ «Про основні засади державного нагляду (контролю) в сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877.

Основні повноваження Державної екологічної інспекції України визначені у відповідному Положенні про Державну екологічну інспекцію України, затв. постановою КМУ від 19.04.2017 р. № 275.

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля згідно з Положенням, яке затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля затверджене Наказом Мінприроди від 27.02.2002 р. № 88.

Лімітування у сфері використання природних ресурсів та скидів забруднюючих речовин

Важливим інструментом досягнення збалансованості економічних та екологічних інтересів суспільства в цій сфері є відповідні обмеження у здійсненні природокористування, що виражаються, зокрема, у встановленні лімітів використання природних ресурсів.

Традиційно під **лімітами використання природних ресурсів** розуміються *граничні обсяги, в межах яких дозволяється спеціальне використання водних, природних рослинних, лісових ресурсів, об'єктів тваринного світу та інших природних ресурсів, на основі яких видаються дозволи на їх спеціальне використання*. Порядок встановлення таких лімітів визначається, зокрема, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. ст. 41, 43) та поресурсовим законодавством.

Ліміти використання природних ресурсів встановлюються з метою забезпечення раціонального, економного використання природних ресурсів,

збереження просторової та видової різноманітності, цілісності природних об'єктів та комплексів.

Лімітування вважається функціональною складовою організаційно-правового механізму охорони довкілля, однією з функцій управління – як напрямок діяльності спеціально уповноважених органів влади по встановленню обмежень (у вигляді лімітів) у використанні природних ресурсів з метою їх збереження та економного і раціонального використання. Так, відповідно до ст. 43 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища, ліміти використання природних ресурсів загальнодержавного значення встановлюються у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.¹ Ліміти використання природних ресурсів місцевого значення встановлюються в порядку, що визначається обласними, міськими (міст загальнодержавного значення) радами.

Встановлення лімітів має свій порядок та особливості залежно від виду природного ресурсу, що використовується.

Так, наприклад, ліміти спеціального використання *лісових ресурсів* встановлюються у порядку, визначеному Лісовим кодексом України (ст., ст. 71, 72). Лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є затверджена в установленому порядку розрахункова лісосіка – щорічна науково обґрунтована норма заготівлі деревини в порядку рубок головного користування, яка затверджується для кожного власника, постійного користувача лісів окремо за групами порід, виходячи з принципів безперервності та невиснажливості використання лісових ресурсів. Заготівля деревини в розмірах, що перевищують розрахункову лісосіку, забороняється.

У сфері надрокористування відповідно до Кодексу про надра України (ст. 52) з метою запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам інтенсивного видобутку корисних копалин

---

¹ Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення: Постанова Кабінету Міністрів від 10.08.1992 р. № 459. *Урядовий кур'єр*. 1992. 28 серпня. № 35.

установлюються *ліміти (квоти) на видобуток корисних копалин*. Квоти встановлюються на видобуток окремих видів корисних копалин у межах конкретних родовищ чи окремих їх ділянок (пооб'єктна квота) на обумовлений термін з визначенням граничного обсягу видобутку порівняно з передбаченим проектом розробки родовища корисних копалин або його фактичним обсягом.²

Встановлення лімітів та нормативів на здійснення спеціального використання *природних рослинних ресурсів* визначається Законом України «Про рослинний світ» (ст.11). Ліміти спеціального використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення встановлюються на підставі науковообґрунтованих нормативів центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Спеціальне використання природних ресурсів у *межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду* регулюється відповідним Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 9¹) і здійснюється в межах ліміту та на підставі дозволу на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Спеціальне використання природних ресурсів у *межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення* здійснюється в межах ліміту на використання природних ресурсів, затвердженого Міністерством енергетики та захисту довкілля України. Зазначені ліміти затверджуються за поданням органів, у віданні яких знаходяться ці природні ресурси, на підставі обґрунтовуючих матеріалів, погоджених з відповідними науковими установами та обласними держадміністраціями.

---

² Про затвердження Положення про порядок встановлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.12.1994 р. № 862. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-94-%D0%BF#n14>

Спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення здійснюється в межах ліміту на використання природних ресурсів, затвердженого обласними, Київською міською державними адміністраціями, а також на підставі дозволів.

У сфері спеціального використання *водних ресурсів* відповідно до Водного кодексу України (ст. 49) встановлюються ліміти використання води, ліміти забору води та ліміти скидання забруднюючих речовин.

Загалом ліміти водокористування встановлюються для забезпечення потреб у воді населення і галузей економіки, підтримання оптимальних умов водокористування, з урахуванням дотримання вимог раціонального використання та поліпшення якості водних ресурсів. Ліміти водокористування встановлюються водокористувачам на підставі заявлених ними потреб у воді, науково обґрунтованого розрахункового обсягу водоспоживання і водовідведення, з урахуванням стану водного об'єкта, в межах, встановлених у дозволах на спеціальне водокористування.³

Законодавство встановлює також ліміти використання *диких тварин*, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення.⁴ Науково обґрунтовані ліміти спеціального використання диких тварин затверджуються Міністерством енергетики та захисту довкілля України на кожний окремий вид тварин у цілому для областей, інших адміністративно-територіальних одиниць або окремих територій, мисливських господарств чи користувачів об'єктів тваринного світу.

Ліміти використання *мисливських видів* парнокопитих тварин, куниць лісової бобра, ондатри, бабака, борсука і білки затверджуються на мисливський сезон Мінприроди за поданням Держлісагентства на

---

³ Про затвердження форми дозволу на спеціальне водокористування та форми нормативного розрахунку водокористування та водовідведення: Наказ Мінприроди від 23.06.2017 р. № 234. *Офіційний вісник України*. 2017. № 63. Ст. 1917.

⁴ Про затвердження Інструкції щодо застосування порядку встановлення лімітів використання диких тварин, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26. 05. 1999 р. № 116. *Офіційний вісник України*. 1999. № 31. Ст. 1633.

підставі пропозицій користувачів мисливських угідь, погоджених з територіальним органом Держлісагентства, обласними та Київською міською державною адміністрацією. Затверджені ліміти Держлісагентство доводить до обласних державних адміністрацій, територіального органу Держлісагентства та підприємств безпосереднього підпорядкування не пізніше як за місяць до початку полювання на відповідний вид тварин.

Ліміти використання *немисливських видів тварин* затверджуються Мінприроди за поданням обласних, Київської міської державної адміністрації за наявності відповідних обґрунтувань компетентних наукових установ, організацій та експертів. Замовниками проведення наукових досліджень та розробки проектів лімітів є підприємства, установи, організації або громадяни, які планують здійснювати використання диких тварин.

Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (ст. 28-30) передбачені ліміти та квоти на спеціальне використання *водних біоресурсів*. Ліміт спеціального використання водних біоресурсів (загально допустимий улов) – це обсяг вилучення з природного середовища (вилову, добування, збирання) конкретних видів водних біоресурсів на конкретному водному об'єкті, встановлений на певний проміжок часу з метою попередження перевищення прогнозу допустимого вилову.

Порядок установлення лімітів на спеціальне використання водних біоресурсів загальнодержавного значення в межах юрисдикції України та водних біоресурсів у відкритому морі, територіальному морі та виключних (морських) економічних зонах іноземних держав та прогнозів допустимого вилову визначає Кабінет Міністрів України, у тому числі - відповідно до міжнародних договорів України.⁵

---

⁵ Про порядок встановлення лімітів спеціального використання та визначення прогнозу допустимого вилову водних біоресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2012 р. № 1149. *Офіційний вісник України*. 2012. № 95. Ст. 3850.

Варто зазначити, що обмеження (шляхом встановлення лімітів) використання природних ресурсів встановлюються не тільки в процесі їх спеціального використання, а й під час здійснення загального природокористування. Так, з метою збереження та відновлення природних рослинних ресурсів обласними державними адміністраціями при погодженні з органами місцевого самоврядування можуть встановлюватись, наприклад, максимальні норми безоплатного збору громадянами дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів та грибів на території певної області; при здійсненні любительського (спортивного) рибальства встановлюються норми безоплатного вилову тощо.

Ліміти скидів забруднюючих речовин та інших впливів на навколишнє природне середовище передбачені передусім водним законодавством. Відповідно до Водного кодексу України (ст.1) ліміт скидання забруднюючих речовин – це *граничний обсяг скиду забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти, який встановлюється в дозволі на спеціальне водокористування.*

Ліміти скидів забруднюючих речовин встановлюються: у разі, якщо це призводить до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, територій інших областей – центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; в інших випадках – у порядку, що встановлюється обласними, міськими (міст загальнодержавного значення) радами, за поданням обласних або Київської міської державної адміністрації .

4. Еколого-правові вимоги до ведення господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів

Господарська експлуатація природних ресурсів, яка реалізується через механізми природокористування, без сумніву, спричиняє негативні наслідки для природних екосистем, веде до їх виснаження, зменшення запасів

природних ресурсів, забруднення довкілля. Тому законодавством передбачені певні вимоги імперативного характеру до ведення діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплює загальні екологічні вимоги щодо ведення різних видів господарської та іншої діяльності, що може впливати на стан довкілля та його природні ресурси.

Стаття 40. Додержання екологічних вимог при використанні природних ресурсів

Використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з додержанням обов'язкових екологічних вимог:

а) раціонального і економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій;

б) здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища;

в) здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів;

г) застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення;

д) збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні;

е) здійснення господарської та іншої діяльності без порушення екологічних прав інших осіб;

є) здійснення заходів щодо збереження і невиснажливого використання біологічного різноманіття під час провадження діяльності, пов'язаної з поводженням з генетично модифікованими організмами.

При використанні природних ресурсів має забезпечуватися виконання й інших вимог, встановлених цим Законом та іншим законодавством України.

Так, **ст. 51** цього Закону закріплені екологічні вимоги щодо раціонального використання природних ресурсів в процесі розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів.

Проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей.

Оцінка здійснюється з урахуванням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, екологічної ємкості даної території, стану навколишнього природного середовища в місці, де планується розміщення об'єктів, екологічних прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу шкідливих факторів та об'єктів на навколишнє природне середовище.

Забороняється введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, на яких не забезпечено в повному обсязі додержання всіх екологічних вимог і виконання заходів, передбачених у проектах на будівництво та реконструкцію (розширення та технічне переоснащення).

Додержання вимог раціонального використання, збереження та відтворення природних ресурсів передбачені також:

у **ст. 54** - Охорона навколишнього природного середовища від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення:

Місцеві ради, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо запобігання та недопущення перевищення встановлених рівнів акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних і заповідних зонах, а також в місцях масового скупчення і розмноження диких тварин.

У ст. 57 - Додержання вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем

При проведенні фундаментальних та прикладних наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт обов'язково повинні враховуватися вимоги охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

У разі порушення встановлених вимог така діяльність припиняється уповноваженими на те державними органами, а винні особи притягуються до відповідальності.

У ст. 59 - Екологічні вимоги при розміщенні і розвитку населених пунктів

Планіровка, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих рад з урахуванням екологічної ємкості територій, додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

При розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами, на території яких вони знаходяться, відповідно до законодавства України.

Особливості і вимоги до ведення господарської діяльності з використанням природних ресурсів передбачені і **Господарським кодексом України (гл. 15).**

Стаття 153. Обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів

1. Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний:

використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;

ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;

здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання;

своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів;
здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів;

відшкодувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів.

Крім того, вимоги щодо використання окремих природних ресурсів в процесі господарської діяльності передбачені поресурсовим законодавством, зокрема:

Водним кодексом України (гл. 11 – визначає умови спеціального водокоористування для задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення; гл.12 – передбачає умови спеціального водокористування та користування водними об'єктами для лікувальних, курортних і оздоровчих цілей; гл. 13 – особливості водокористування та користування водними об'єктами для потреб галузей економіки – сільського і лісового господарства, для промислових і гідроенергетичних потреб, для потреб водного транспорту, для потреб рибного і мисливського господарства тощо;

Лісовим кодексом України (ст.18 – передбачає довгострокове тимчасове користування лісами для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт; короткострокове

тимчасове користування лісами для заготівлі другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та інших потреб; ст.,ст. 19-21 встановлюють обов'язки користувачів лісів щодо ведення господарської та іншої діяльності з використанням лісових ресурсів тощо)

Крім того, ЛК передбачає:

Стаття 60. Розміщення, проектування, будівництво і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів, що шкідливо впливають на стан і відтворення лісів

Під час розміщення, проектування, будівництва і введення в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, а також удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів та устаткування, що можуть шкідливо впливати на стан і відтворення лісів, передбачаються і здійснюються заходи щодо усунення негативної дії шкідливих факторів, зокрема викидів і скидів забруднюючих речовин, відходів виробництва, підтоплення, осушення та інших видів негативного впливу на ліси.

Забороняється введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, цехів, агрегатів, транспортних шляхів, споруд та об'єктів, не забезпечених пристроями, що запобігають шкідливому впливу на стан і відтворення лісів.

Стаття 61. Використання земельних лісових ділянок для розташування підприємств, споруд та інших об'єктів, що шкідливо впливають на стан і відтворення лісів

Використання земельних лісових ділянок для розташування підприємств, споруд та інших об'єктів, що шкідливо впливають на стан і відтворення лісів, здійснюється після надання таких ділянок для зазначених цілей у порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Стаття 62. Використання земельних лісових ділянок для видобування корисних копалин, прокладання кабельних ліній,

трубопроводів та інших комунікацій, здійснення бурових, підривних та інших робіт, не пов'язаних з веденням лісового господарства

Використання земельних лісових ділянок для видобування корисних копалин (крім видобування корисних копалин місцевого значення для власних потреб), прокладання кабельних ліній, трубопроводів та інших комунікацій, здійснення бурових, підривних та інших робіт, не пов'язаних із веденням лісового господарства, здійснюється після надання таких ділянок для зазначених цілей у порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Використання земельних лісових ділянок для видобування корисних копалин місцевого значення для власних потреб проводиться відповідно до Кодексу України "Про надра".

Зазначені роботи повинні вестися способами і методами, що не призводять до погіршення протипожежного і санітарного стану лісів та умов їх відтворення.

ЗУ «Про рослинний світ» встановлює особливості та вимоги використання природних рослинних ресурсів в різних сферах господарської діяльності, зокрема:

ст. 14 а) для забезпечення потреб населення та виробництва у технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин; б) для випасання худоби, для забезпечення інших потреб тваринництва; в) для потреб бджільництва; г) для потреб мисливського та рибного господарства.

Природні рослинні ресурси можуть використовуватися з господарською метою і для інших потреб, передбачених законодавством.

Стаття 17. Використання природних рослинних ресурсів для забезпечення потреб виробництва у технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин

Промислове збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин провадиться з урахуванням принципів

невиснаження природних рослинних ресурсів, збереження сприятливих умов для життя диких тварин та охорони довкілля.

Закупівля лікарської та технічної сировини з дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб здійснюється за умови наявності у них дозволів на спеціальне використання природних рослинних ресурсів.

Збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин здійснюється відповідно до Правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Стаття 18. Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва

Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва здійснюється на земельних ділянках, що визначаються в установленому земельним законодавством порядку.

Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва забороняється, якщо це може призвести до деградації земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, або перешкоджає їх своєчасному природному відтворенню.

Стаття 26. Забезпечення охорони рослинного світу

Охорона рослинного світу забезпечується:

3) здійсненням оцінки впливу на довкілля та інших заходів з метою запобігання загибелі об'єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;

Стаття 27. Збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу

Підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням

їх в експлуатацію, повинні передбачати і здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу.

Будівництво, введення в експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів і застосування технологій, що викликають порушення стану та умов місцезростання об'єктів рослинного світу, засмічення, а також забруднення хімічними та іншими токсичними речовинами територій, зайнятих ними, забороняється.

З територій, відведених під забудову населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, будівництво доріг, трубопроводів, ліній електропередачі і зв'язку, а також з тих земель, що підлягають затопленню, рідкісні рослини і такі, що перебувають під загрозою зникнення, повинні бути пересаджені на ділянки з однотипними умовами місцезростання. Пересаджувати такі рослини зобов'язані юридичні або фізичні особи, які здійснюють цю забудову.

ЗУ «Про тваринний світ»

Стаття 39. Охорона середовища існування, умов розмноження, шляхів міграції тварин

Підприємства, установи, організації і громадяни при здійсненні будь-якої діяльності, що впливає або може вплинути на стан тваринного світу, зобов'язані забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин. При цьому зазначені суб'єкти спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, органом місцевого самоврядування вживають заходів щодо визначення місць розмноження диких тварин та своєчасно інформують населення про правила поведінки, яких необхідно дотримуватися в таких місцях.

Під час розміщення, проектування та забудови населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконалення існуючих і

впровадження нових технологічних процесів, введення в господарський обіг цілих земель, заболочених, прибережних і зайнятих чагарниками територій, меліорації земель, здійснення лісових користувань і лісгосподарських заходів, проведення геологорозвідувальних робіт, видобування корисних копалин, визначення місць випасання і прогону свійських тварин, розроблення туристичних маршрутів та організації місць відпочинку населення повинні передбачатися і здійснюватися заходи щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин, забезпечення недоторканості ділянок, що становлять особливу цінність для збереження тваринного світу.

Під час розміщення, проектування і будівництва залізничних, шосейних, трубопровідних та інших транспортних магістралей, ліній електропередачі і зв'язку, а також каналів, гребель та інших гідротехнічних споруд повинні розроблятися і здійснюватися заходи, які забезпечували б збереження шляхів міграції тварин.

Введення в експлуатацію об'єктів і застосування технологій без забезпечення їх засобами захисту тварин та середовища їх існування забороняються.

У період масового розмноження диких тварин, з 1 квітня до 15 червня, забороняється проведення робіт та заходів, які є джерелом підвищеного шуму та неспокою (пальба, проведення вибухових робіт, феєрверків, санітарних рубок лісу, використання моторних маломірних суден, проведення ралі та інших змагань на транспортних засобах).

Експлуатація гідротехнічних та інших споруд на водних об'єктах, встановлення гідрологічного режиму і режиму водоспоживання та інша діяльність, що впливає чи може вплинути на стан середовища існування диких тварин, повинні здійснюватися з урахуванням вимог охорони тваринного світу, інтересів рибного і мисливського господарства.

Стаття 40. Запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів та експлуатації транспортних засобів

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані вживати заходів для запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів, у тому числі зберігання, транспортування, застосування небезпечних для тварин препаратів, хімічних речовин та сполук, складування, знищення, захоронення промислових і побутових відходів, проведення сільськогосподарських, лісгосподарських, лісозаготівельних та інших робіт, а також під час експлуатації електричної мережі та транспортних засобів.

Стаття 41. Обов'язковість урахування під час здійснення оцінки впливу на довкілля на стан тваринного світу

Під час здійснення оцінки впливу на довкілля, проектів будівництва та реконструкції підприємств, споруд та інших об'єктів, впровадження нової техніки, технології, матеріалів і речовин обов'язково враховується їх вплив на стан тваринного світу, середовище існування, шляхи міграції та умови розмноження тварин.